

"Жерела до історії України - Руси". Т.І-ІІ видана у Львові в 1895 і 1897 рр. У ній - люстрації Галицьких, Перемишльських та ін. земель.

14.Мається на увазі "Передмова" Грушевського до третього тому "Жерел" - "Економічний стан селян в Сяноцькім старостві в середині XVI в. на основі описей королівщин" - С. 1-27.

15.Наступний, четвертий том "Жерел" вийшов у Львові в 1903 р. Там - люстрація королівщин в Руських землях корони з 1570 р.

SUMMARY

Poorly known review of Hungarian historiciian

O.Mazurok., I.Mandryk.

The review of Hungarian historian Geizu Petrusevich for the 3-d volume of "The sources to the history of Ukraina - Rus" of M.Hrushevsky is analysed. It is pointed that the author touches an important problem of the Ukrainian language on the territory of all Ukrainian lands, analysed documental publications of Ukrainian scientists as the Head of NTS, highly appreciates his scientific works in the study of the history of Ukraine.

РОЛЬ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В КУЛЬТУРНОМУ ВІДРОДЖЕННІ ЗАКАРПАТТЯ (20-30-ті рр. ХХ-го століття)

Баяновська М.Р.

20-30-ті роки ХХ-го століття для українців Закарпаття ознаменували період національного та культурного відродження. Хоч соціально-політичні умови й не надто сприяли відродженню, проте зупинити його не змогли. Життя молоді, особливо в міжвоєнні роки, можна б назвати бурхливим, беручи до уваги і стихію, і різнобій, і скомпроментовану національну ворожнечу. Судимо бодай з того: чехи, словаки, мадяри, німці, жиди та поляки створювали свої національні осередки. Окрім того, молодіжні об'єднання виникали на політичних та релігійних засадах. Політичні партії, щоб мати прихильність з боку молодих виборців, створювали різноманітні здебільшого спортивні гуртки. Так, аграрна партія організувала сільські кінні "їзди", соціал-демократична - гімнастичні товариства ДТЄ (Робітничі Тіловиховні Єднання), народна соціалістична партія підтримувала чеський "Сокіл", чехословацька християнська партія та автономна землеробська партія створювали гуртки під назвою "Орел", а жидівська сіоністська партія згуртовувала своїх членів у "Хакоах" та "Маккабі".

Шкільна молодь залучалася до "неполітичних", самодіяльних дитячих і молодіжних організацій, клубів, товариств, секцій. Вирізнялися юнацькі об'єднання національною приналежністю та ідейною орієнтацією. У такий спосіб утворилися Пласт та Січ проруського напрямку, чеська скаутська організація "Юнак", "Русский Скаут" російського спрямування, мадярський "Черкес", пожежно-спортивна організація "Луг", спортивний клуб "Русь", скаутська організація жидівської молоді "Кадіма Гашомер".

На підставі аналізу чисельних історико-педагогічних джерел доходимо висновку, що всі вищезгадані дитячі і молодіжні організації тією чи іншою мірою впливали на процес національно-

культурного відродження Закарпаття. Наприклад, "Русский Скаут", заснований весною 1929 р., у культурному житті закарпатців відстоював російську ідею. Яскравим свідченням того є такі культурні заходи, організовані "Русским Скаутом", як проведення "Дней русской культуры", виступи мукачівських та ужгородських скаутів по радіо, особливо балалаєчного оркестру ужгородських скаутів, поява скаутського журналу "Русский Скаут" у 1935 році.

Викликає занепокоєння, що в багатьох джерелах присвячених ролі юнацьких та молодіжних організацій у культуротворчих процесах на Закарпатті періоду панування Чехословацької Республіки деякі дослідники доволі однобічно висвітлюють діяльність цих об'єднань. У наслідок таких підходів не обгрунтовано звужуються їх виховні функції. Так, зокрема формується думка, що Пласт та Орли - виключно спортивні організації. У цьому контексті дозволимо собі наголосити, що спортивно-оздоровча робота є тільки одним із напрямів діяльності Пласту та Орлів, а їх виховна мета і завдання значно ширші.

Пласт на Закарпатті можна по праву вважати найвагомим провідником і утверджувачем української національної ідеї серед дітей та юнацтва. За словами В.Кубійовича, "...український рух, спираючись на живий зв'язок з народом... (учительство, студенти), в протигагу до старої інтелігенції й угрофільського священства, здобував помітні успіхи. Діяльність товариства "Просвіти", "Учительської громади", національного театру, хору в Ужгороді, Пласту і зокрема, українське шкільництво та вплив української преси спричинилися до перемоги українського національного руху на Закарпатті"[1].

Різні форми пластової творчості благотворно впливали на формування світогляду, патріотичних

х, Перемишльсь-
єлян в Сяноцькім
в Руських землях

of Ukraina - Rus"
iguage on the terri-
, highly appreciates

7 ВІДРОД-

тя. Наприклад,
о 1929 р., у куль-
ював російську
є такі культурні
утом", як прове-
ступи мукачівсь-
ді, особливо ба-
х скаутів, поява
т" у 1935 році.

ігатьох джерелах
лодіжних органі-
на Закарпатті пе-
Республіки деякі
вітлюють діяль-
ких підходів нео-
вні функції. Так,
аст та Орли - ви-
цьому контексті
ртивно-оздоровча
діяльності Пласту
ання значно шир-

ю праву вважати
джувачем україн-
й та юнацтва. За-
кий рух, спираю-
м... (учительство,
телігенції й утрос-
з помітні успіхи.
ї", "Учительської
хору в Ужгороді,
пницьтво та вплив
о перемоги україн-
рпатті"[1].
чості благодієбно
яду, патріотичних

почуттів, національної гордості закарпатської моло-
ді. Пластуни успішно реалізовували в творчій діяль-
ності принцип народності. Збирали і вивчали народ-
ний фольклор, складали співанники і словнички,
ставили вертеп, виступали з концертами та вистава-
ми, тим самим збагачували духовну скарбницю за-
карпатців-українців.

На протязі дев'ятнадцятирічної діяльності Пласт
активно брав участь у міжнародних скаутських
"Jamboju". Зокрема, успішна презентація Пласту на
Всесоравському з'їзді скаутів (1928 р.) продемон-
струвала велике зростання самосвідомості та свідомо-
сті пластунів. Їх виступи, культурно-розважальна
програма, прикрашені народними виробами шатра,
символіка та атрибутика відбивали національний ко-
лорит закарпатців-українців.

На міжнародному джемборі в Угорщині (2-8
серпня 1933 р.) українська національна ідея була
представлена пластунами такими зразками україн-
ської літератури і мистецтва, як "Запорожець за Ду-
наєм" С. Гулака-Артемовського, народними піснями,
віршами та танцями. Виступи пластунів висвітлю-
вала угорська преса. Журнал "Szinhasi Elet" помі-
тив фотографії з надписом "Українські пластунки з
Підкарпаття". "Нарешті маляри дізнались, - згадує
відомий пластовий діяч Ю. Шерегій-Грім, - що на
Закарпатті таки є українці". Така заява з боку Пла-
сту була справді революційним кроком у національ-
но-культурному житті краю, оскільки чеські реакці-
онери і куплені керівники антинародних партій -
С. Фенцик, А. Бродій та їх підспівувачі намагалися
довести, що на Закарпатті немає українців, а ніби є
лише "карпаторосси". Така думка не знайшла під-
тримки, бо "...народ забутого Закарпаття під Угор-
щиною, - зазначає Микола Вайда, - заговорив про
свою волю і через свої Народні Ради шукав зв'язків
з Україною (Львовом і Києвом) та змагав до злуки з
цілою Україною" [2].

У міжвоєнній Чехословаччині значно поліпши-
лась крайова освітня політика. Зростала освіченість
молоді краю, формувалась місцева інтелігенція. На
Закарпатті помітно зросло число народних шкіл і
середніх навчальних закладів, що відкрило широку
перспективу заснування на їх базі осередків Пласту.
Так, у 1938 році, за даними дослідника Б. Лончини,
на Закарпатті діяло: 492 українські народні школи, 5
гімназій, 4 учительські семінарії та 138 різних фа-
хових шкіл [3].

Побоюючись такого прогресуючого зростання
освіченості та національної самосвідомості й свідомо-
сті молоді, чеська влада всіма засобами старалася
гальмувати поширення пластового руху на Закар-
патті. Вона наполягала на спільному проведенні
пластових таборів та спільному виданні пластового
часопису, вбачаючи можливості нівелювати діяль-
ність пластових осередків. Головна та Жупна Упра-

ви Скаутів ігнорували національні інтереси і погля-
ди закарпатських пластунів. Статут Союзу Скаутів
Чехословаччини не враховував обставини і потреби,
що існували на Закарпатті: пластовим провідникам і
пластунам не дозволялося брати участь у делегаціях
за кордон; тривалий час заборонялося також засно-
вувати українську Лісову школу. Жертвою переслі-
дувань чеської жандармерії став один з організа-
торів пластового життя - Леонід Бачинський, якому
чеський уряд заборонив проживати на Закарпатті за
поширення демократичних ідей, зокрема і через дія-
льність у Пласті. Змушені були покинути Закарпаття
відомі пластові провідники: поет Спиридон Черка-
сенко, композитор Михайло Біличенко-Кобза та ін-
ші.

Діяльність Пласту у міжвоєнні роки була спря-
мована на формування і розвиток у молоді національ-
ної свідомості й самосвідомості. "У боротьбі за
незалежність Закарпаття, - констатує Юліан Хми-
нець, - на українському боці у 20-30 рр. визначилися
такі сили: Перша Руська (Українська) Центральна
Рада, яка очолювала цю боротьбу з допомогою това-
риства "Просвіта", Учительської Громади і Пласту"
[4].

У березневі дні 1939 року пластуни та пластові
провідники перші стали до оборони кордонів Кар-
патської України. Пізніше їм на допомогу прийшли
відділи "Січі"- січовики (Закарпатська "Січ", засно-
вана Кирилом Трильовським у 1920 році, стала у
1938-1939 рр. основою Карпатської Січі - військо-
вих формувань Карпатської України). Вони чинили
відчутний опір, але сили були нерівними. Відстою-
ючи право на самовизначення, в боротьбі з ма-
дярськими окупантами героїчно погинули задля сво-
боди свого народу найкращі, найдосвідченіші пла-
стуни та пластові працівники: Андрейчик Іван, Біло-
вар Іван, Блистів-Гайдамака Олександр, Галас Ва-
силь, Козичар Михайло, Кость Іван, Пекар Юрій,
Попович Іван, Рак Іван, Тегза Михайло, Шкіряк
Осип, Юда Емерих та багато інших.

Шкода тільки, що в сучасній історико-
педагогічній літературі найменш висвітленою є дія-
льність національних героїко-патріотичних об'єд-
нань - Пласту, Січі та Карпатської Січі саме у період
існування Карпатської України. Лише стислий ана-
ліз окремих джерел з історії України та історії За-
карпаття, а також педагогічних дозволяє нам ствер-
джувати: переважна більшість учених обмежується у
кращому випадку констатацією факту безпосередньої
участі пластунів та січовиків у подіях 1938-1939 рр.

Прикро, що навіть у "Книзі Пам'яті України. За-
карпатська область" (Том 1), зокрема в її передніх
статтях "Закарпаття на передодні і в роки другої
світової війни" [С.18-20] та "Закарпаття в загартни-
цьких планах Німеччини та Угорщини" [С.20-27]
жодного слова не мовиться про вагомий внесок Пла-

сту та інших дитячих і молодіжних організацій української орієнтації в громадсько-політичне життя краю. В обидвох вищезгаданих статтях хоч і віддзеркалені суспільно-політичні процеси того часу, проте зовсім не згадується про роль та місце в них Пласту, Січі, Карпатської Січі, які, на нашу думку, найбільшою мірою сприяли національному самоутвердженню закарпатської молоді. Поневолі складається враження ніби дитячих і молодіжних організацій у міжвоєнні роки на Закарпатті не було, а діяли виключно політичні партії. До речі, і в підручнику "Всесвітня історія. Нові часи (1914-1945)" для учнів 10-го класу загальноосвітньої школи, який функціонально покликаний у ділянці патріотичного виховання формувати в учнівської молоді державницький світогляд, наприклад, у розділі п'ятому "Країни Східної Європи", параграф 21 "Чехо-Словаччина" сказано лише стільки про молодіжні об'єднання: "...25 жовтня 1938 р. уряд Підкарпатської Русі очолив А.Волошин, якого підтримували озброєні українські загони "Карпатська Січ". Як бачимо, діяльність найбільш демократичної молодіжної організації "Пласту" саме в подіях 1938-1939 рр. залишилася поза увагою авторів підручника.

В той час, коли зі "Споминів" Вікентія Шандора дізнаємося, що "він (уряд Карпатської України - виділено нами М.Б.) проголосив Карпатську Січ, Пласт та інші організації Національною обороною Карпатської України". Акцентуючи увагу читачів на зростанні національної самосвідомості закарпатців-українців, автор далі пише: "...почуття історичної відповідальності одночасно диктувало, що ми повинні ставити опір, бо наша патріотична Карпатська Січ, Пласт, молодь та все населення і без згоди уряду будуть боротися проти мадярських загарбників" [8].

Про Пласт могло б бути сказано бодай із-за того, що за "назву "Карпатська Січ", - згадував один з ініціаторів створення організації Любомир Горняк, треба завдячувати групі українських пластунів, а в першу чергу ініціаторові наради в справі створення якоїсь відповідної обставинам організації інж. Євгена Кульчицькому, званому пластунові" [9]

Схвально те, що ми знайшли певну інформацію, яка розкриває окремі аспекти діяльності Пласту, Січі, Карпатської Січі під час існування Карпатської України в "Довіднику з історії України" (Том 2) [10].

Отже, закарпатський Пласт у міжвоєнній Чехословацькій Республіці був провідним чинником у героїко-патріотичному вихованні молоді. Пластуни на Закарпатті були першими, хто в березневі дні 1939 року героїчно загинув, захищаючи кордони Карпатської України, щоб зберегти її для самостійної і соборної Української держави. Підкреслюючи велике значення ідеї соборництва, відомий дослід-

ник історії Закарпаття Юліан Химинець зазначає: "Пласт практично став передшкіллям юнацтва Організації українських націоналістів (ОУН), він проводив велику роботу серед хлопців та дівчат, висунувши за головну мету виховання молоді в українському соборницькому дусі" [11].

Пласт був організацією не для молоді, а самої молоді. Пластування стало змістом життя багатьох юнаків і дівчат.

Закарпатський Пласт припинив свою діяльність у 1939 році.

Невід'ємною складовою процесу культуротворення є фізичне виховання та спортивно-рекреаційна робота. Популярними серед молоді були спортивні клуби, особливо футбольні. За часів Чехословацької Республіки на Закарпатті офіційно зареєстрованих діяло, на жаль, лише три українські (руські спортивні товариства: СК "Русь" Ужгород (1925-1945рр.), СК "Русь" Хуст (1934-1946рр.) та СК "Бескид" Севлюш (1932-1942 рр.).

Студентська молодь згуртовувалася в різні культурно-просвітницькі організації. Зокрема, товариство "Возрожденіє" в Празі (засноване у 1920 р.), літературна Школа богословія в Ужгороді (1928 р.), Общество "Друг" у Мукачеві (1929 р.). Общество "Родина" в Ченадієві (1930 р.). Общество "Восход" у Хусті (1933 р.). Общество "Добрянскій" в Братиславі (1933 р.). Общество "Стой" в Сваляві (1933 р.). Їх діяльність спрямовувалася на підтримку молодих обдарованих студентів, зокрема студентів-літераторів, популяризацію їх творів, створення студентських хорів, оркестрів. Вони успішно гастролювали з концертами по селах і містах Закарпаття. Дівчата та юнаки проводили серед закарпатців чималу культурно-просвітницьку роботу: читали лекції, ставили театралізовані дійства, виступали на урочистих зібраннях, друкували на сторінках газет та журналів статті на різні теми.

Доречно нагадати, що соціальне становище студентів-закарпатців у міжвоєнні роки бажало бути кращим. Студентські організації та товариства вимагали від правлячого уряду більше прав і свобод для молоді. У цій боротьбі окремі з вищезгаданих товариств вирішили об'єднати свої зусилля. Таким чином, на початку 30-х років був створений в Ужгороді "Центральний Союз Підкарпатських Студентів" (УСПС). Його видавничим органом став місячник "Молода Русь"(1930р.).

За духовними, релігійними переконаннями карпаторуське студентство належало до двох релігійних конфесій: греко-католицької і руської православної. Одні гуртувалися навколо Товариства греко-католицьких студентів, а інші ставали прибічниками Общества карпаторусских православных студентів "Пролом" у Празі. Не зважаючи на різну конфесійну строкатість, товариства намагалися співпрацювати.

Химинець зазначає: ім юнацтва Ор- (ОУН), він про- та дівчат, вису- лоді в українсь- молоді, а самої життя багатьох юю діяльність у у культуротво- га спортивно- ед молоді були . За часів Чехо- офіційно зареє- три українські Русь" Ужгород (34-1946рр.) та

ся в різні куль- рема, товариств з у 1920 р.), лі- роді (1928 р.), р.). Обществ- ство "Восход" у й" в Братиславі ві (1933 р.). Їх імкн- му молодих гудентів-літера- рення студент- о гастролювали рпаття. Дівчата ів чималу куль- лекції, ставили а урочистих зі- ет та журналів

становище сту- и бажало бути вариства вима- ав і свобод для езгаданих това- ля. Таким чи- ений в Ужгоро- жих Студентів" став місячник

конаннями кар- двох релігійних й православної. риства греко- и прибічниками івних студентів ізну конфесійну лівпрацювати.

Культурно-освітня діяльність закарпатської мо- лоді висвітлювалася на шпальтах популярних на той час часописів. Наприклад, про життя у Пласті мож- на було довідатися з часописів "Пластун - Junak - Cserkesz", "Пластун". Пластовий доріст, діти та під- літки захоплювалися часописами "Пчілка" та "Карпатський край", що виходив друком у Мукачеві з 1923 р. Зокрема, "Пчілкою" за період її існування (1922-1923 рр. - 1931-1932 рр.) проведено 18 мов- них, літературно-краєзнавчих розвідок. Розвитку українознавчого напрямку в діяльності Пласту сприя- ли також видання "Наш рідний край", "Підкарпатська Русь", які публікували твори М.Божук, Ю.Боршоша-Кум'ятського, В. Гренджі- Донського, М.Підгірянки, оголошували історико- краєзнавчі конкурси. Серед них: "Пам'ятники давніх часів", "По рідному краї", "Пізнай і люби природу". Молодь російського спрямування полюбляла "Карпатський край" - щомісячний літературно- історичний журнал, який виходив у світ з-під крила

Общества ім.О.Духновича. Студенство, молодь від- давали перевагу часописам "Підкарпатський сту- дент", "Карпатська молодь", "Пробоем" та іншим.

На підставі вищесказаного доходимо висновків:

- як учнівська, так і студентська молодь своєю творчою працею в самодіяльних дитячих і молодіж- них об'єднаннях не тільки сприяла національно- культурному відродженню, але й інтенсивно збага- чувала духовну скарбницю закарпатців;
- функціонування на Закарпатті різноманітних дитячих і молодіжних організацій засвідчує демок- ратичний характер процесів культуротворення;
- провідною, найбільш дієвою і чисельною ор- ганізацією дітей та юнацтва на Закарпатті у період 20-30-х рр. ХХ-го ст. був "Пласт", який відчутно впливав на її національне самоутвердження. Адже в основу пластового виховання закладені загально- людські ідеали: братерство і добро рідного народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія Українознавства / Голов, ред. проф. Володимир Кубійович. Перевидання в Україні.- Львів: Вид. "Життя", 1993.- Т.2.- С.721.
2. Вайда Микола. Перед відзначенням 50-річчя Пласту на Закарпатті (1921-1971) // Вісник Карпатського Союзу.- Нью-Йорк, 1991.- № 4.- С.10.
3. Лончина Б. І. Українська культура / Короткий огляд.- Нью-Йорк: Вид-во шкільної ради при УККА, 1983.- С.21-22.
4. Химинець Юліан. Закарпаття-земля української держави.- Ужгород: Видавництво "Карпати", 1991.- С.53.
5. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади. Книга I / Підготували Я.Лялька, П.Максимчук, І.Петер та ін. / Авт. передмова Я.Лялька, Р.Бачинський.- Львів: Просвіта, 1993.- С.651.
6. Книга Пам'яті України. Закарпатська область. Том 1.- Ужгород: "Карпати", 1995.- С.18-27.
7. Рожик М.Є., Ерстюк М.І., Пасічник М.С., Сухий О.М., Федик І.І. Всесвітня історія. Новітні часи. (1914-1945): Підручн. для 10-го кл. серед. шк.- К.: Генеза, 1996.- С.83.
8. Шандор Вікентій. Спомири. Том 1. Карпатська Україна 1938-1939.- Ужгород: МП "Гражда", 1995.- С.342.
9. Гіряк Л. На стежках історичних подій. Карпатська Україна і наступні роки: спогади і матеріали.- Нью-Йорк, 1979.- С.93.
10. Підкова І.З., Шуст Р. Довідник з історії України. Видання в трьох томах.- Київ: Вид-во "Генеза", 1993.- Т.2.- С.17-19; 364; 369.
11. Химинець Юліан. Закарпаття - земля української держави.- Ужгород: Видавництво "Карпати", 1991.- С.72-73.

SUMMARY

Role of youth organizations in a cultural renewal of Transcarpathia (20-30-s of XX cent.)

M. Baynovska

The article deals with the activity of non-formal children's and youth organizations in Transcarpathia during the 20-30-s of the XX-th century. On the basis of historic-pedagogical sources we have defined their role in the process of national-cultural resurrection of Transcarpathia under the Czech Republic.

An attempt has been made to prove that pupils and students actively influenced the processes of culture, enriched the spiritual wealth of Transcarpathian people.

It has been determined that as far as the formation and growth of Ukrainian self-awareness is concerned Plast has been most effective.